

Π. ΠΑΝΑΣ ΚΑΙ ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Αἰ κατὰ τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου σάτιραι

Ὁ Παναγιώτης Πανᾶς¹, ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἥσσονας ἐκπροσώπους τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, υἱὸς τοῦ πλοιάρχου Χαραλάμπους Πανᾶ² καὶ τῆς Ἑλένης Κοκκίνου, ἐγεννήθη τὴν 23ην Αὐγούστου 1832/3³ εἰς τὴν Σπαρτιὰν τοῦ δήμου Λειβαθοῦς Κεφαλληνίας.

Νέος ὢν ἐγένετο ἐνεργὸν στέλεχος τοῦ ριζοσπαστικοῦ⁴ κόμματος Κεφαλληνίας καὶ ἠγωνίσθη σθεναρῶς πρὸς ἀποτίναξιν τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ εὐφράδεια, ἡ γλωσσομάθεια καὶ ἡ συγγραφικὴ του ἱκανότης ἀνέδειξαν αὐτὸν εἰς θεωρητικὸν τοῦ ριζοσπαστισμοῦ ἀναλαβόντα τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεων τοῦ κόμματος ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ τύπου.

Τὸ 1855 εἰς ἡλικίαν μόλις 23 ἐτῶν ἐξέδωκε τὴν «ἐθνικὴν ἐφημερίδα», «Κεραυνὸς» μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς κυκλοφορίας τῆς «Ἀναγεννήσεως» τοῦ Μομφερράτου καὶ τοῦ «Φιλελευθέρου» τοῦ Ζερβοῦ καὶ κατὰ τὴν διάρ-

1. Περὶ τοῦ Π. Πανᾶ βλ. γενικῶς τὰς ἐργασίας: Σπ. Δὲ Βιάζης, Π. Πανᾶς, «Ποιητικὸς Ἀνθὼν» (Ζακ.) Α' (1886 - 1887), σ. 188 - 191. [Α. Χ. Ζώη], Πανᾶς Π., «Αἱ Μοῦσαι» (Ζακ.) Ε' (1896 - 1897) ἀρ. 103, σ. 637 - 638. [Ἀνω νύμφω], Π. Πανᾶς, «Ἐφημερίς», 1 Ὀκτωβρίου 1896. Ἡ λ ί α Τ σ ι τ σ έ λ η, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 507 - 510. Χρ. Σ. Θεοδωράτου, Π. Πανᾶς [Ὁ θεωρητικὸς τοῦ ριζοσπαστισμοῦ - ὁ δημοσιογράφος - ὁ λόγιος - ὁ ποιητής], «Νέα Ἑστία» ΛΗ', ἀρ. 899 (Χριστούγεννα 1964. Τεύχος ἀφιερωμένο στὰ Ἑπτάνησα), σ. 168 - 176.

2. Περὶ τῆς οἰκογενείας Πανᾶ βλ. Μεν. Πανᾶ, Μονογραφία περὶ τῆς καθόλου δράσεως τῆς οἰκογενείας Πανᾶ κατὰ τὸν ἱερὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα τοῦ 1821 - 1828 συμπεριλαμβάνουσα καὶ τὴν ἄχρι τῶν ἡμερῶν μας δρᾶσιν της... καὶ συνταχθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει αὐθεντικῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων, Ἐν Ἀθήναις 1905.

3. Τὸ 1832 ἀναφέρει ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Πανᾶ μόνον ὁ Ἠλ. Τσιτσέλης, οἱ δὲ Σπ. Δὲ Βιάζης καὶ Α. Χ. Ζώης τὸ 1833.

4. Δὲν ἔχει εἰσέτι γραφῇ ἐκτενὲς μελέτη περὶ τοῦ Ριζοσπαστισμοῦ. Ὑπάρχουν μόνον ἐπὶ μέρους ἐργασίαι διὰ τοὺς ἰδρυτὰς τοῦ Ριζοσπαστικοῦ κόμματος καὶ — κατὰ

κειαν τῆς ἐξορίας τῶν ἐκδοτῶν τῶν. Τὸ 1858 τοῦ ἀνετέθη νὰ ἀντικρούσῃ¹ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἐφημερίδος «Νέα Ἐποχὴ» Κερκύρας, ἐπιχειροῦσης νὰ διαστρέψῃ τοὺς σκοποὺς τοῦ ριζοσπαστισμοῦ.

Ἔνεκα τῶν διώξεων, τὰς ὁποίας ὑφίστατο ὑπὸ τῆς Προστασίας, ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ἀθήνας τὸ 1860, ὅπου κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Σοφ. Καρύδου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ «Φωτὸς», ὅτε ὁ ἐκδότης αὐτοῦ ἦτο ἐγκλειστος εἰς τὰς φυλακάς. Λόγῳ ὅμως τῆς ἀντιοθωνικῆς του δράσεως ὁ Πανᾶς ἀπεπέμφθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας ὡς ἀλλοδαπός.

Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐργάσθη ἐπὶ τι διάστημα ὡς ὑποδιευθυντῆς τοῦ Ταχυδρομείου ἐν Ἀργοστολίῳ, ἀλλ' ἐπαύθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1867.

Μετακινούμενος συνεχῶς καὶ ἀναζητῶν καλυτέραν τύχην καὶ τόπον πραγματοποιήσεως τῶν σχεδίων του μετέβη τέλος εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ρουμανίαν, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ 17 ἔτη διευθύνων ἐμπορικὸν γραφεῖον· ἐκεῖ ἱδρύσε μετὰ τοῦ Θ. Θωμάδου τὴν «Ἐταιρείαν τῆς Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας».

Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ὁ Πανᾶς διήλθεν ἐν Ἀθήναις ἐργαζόμενος ὡς δημοσιογράφος καὶ μεταφραστής. Ἀπέθανε τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου 1896 εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν καὶ πλήρης ἀπογοητεύσεως, πιθανώτατα αὐτοχειρισθείς².

Τὸ ἔργον του, τὸ ὁποῖον καθρεπτίζει ἀκριβῶς τὰς ἀπόψεις του, ὑπῆρξε πολὺπλευρον. Πιστῶς καὶ εὐσυνειδήτως ὑπηρετήσε μέχρι τοῦ θανάτου του τὸ δημοσιογραφικὸν ἐπάγγελμα γενόμενος διὰ τῶν ἄρθρων του ὑπέρμαχος καὶ προστάτης τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, μαχητικὸς παραστάτης εἰς τὴν πάλιν κατὰ τῶν κοινωνικῶν ἀδικιῶν, πολέμιος τῆς ἀγυρτείας, τῆς πολιτικῆς διαμάχης, τοῦ κομματισμοῦ καὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἐξέδωκεν³ ἔνδεκα

τὰ τελευταῖα ἔτη — ἐκδίδονται τὰ ἔργα αὐτῶν. Πλουσία περὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφία παρέχεται ἐν Γ. Γ. Ἀλίσανδράτου, Ἰωσήφ Μομφερράτου, Αὐτοβιογραφικά Σημειώματα. Συμβολὴ στὸν Ἑπτανησιακὸ Ριζοσπαστισμὸ, «Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας», ἔτος 7 (1970) ἀρ. 7, σ. 7 - 34.

1. Βλ. τὴν προκήρυξιν: Π. Πανᾶ, Πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἑπτανήσου. Ἐν Κεφαλλήνῃ, τῇ 5ῃ Μαΐου 1858. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Κεφαλλήνῃ».

2. Περὶ τοῦ θανάτου του βλ. κυρίως: [Ἀνω νόμος], Ὁ Κόσμος. Αὐτοκτονία παλαιοῦ δημοσιογράφου, «Ἐστία», 1 Ὀκτωβρίου 1896 καὶ [Ἀνω νόμος], Σημερινά. Ὁ θάνατος τοῦ Πανᾶ. Πῶς ἐξηγεῖται τὸ μυστήριον. Τὸ ἀκριβὲς ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς του. Ἀφήγησις τοῦ ἀνεψιοῦ, «Ἐστία», 3 Ὀκτωβρίου 1896.

3. Τούτων ὁ τίτλος, τὸ ἔτος καὶ ὁ τόπος ἐκδόσεως ἔχουν ὡς ἀκολούθως: «Ὁ Κεραυνός». Ἐφημερὶς Ἑθνικῇ, Κεφαλλήνῃ, ἔτος Α' - Ε' (1855 - 1859). «Ἀλήθεια». Ἐφημερὶς τοῦ Λαοῦ, Κεφαλλήνῃ, ἔτος Α' (1861 - 1862). «Ὁ Διογένης». Ἐφημερὶς ποικίλη, Κεφαλλήνῃ, ἔτος Α' (1862). «Ἡ Σφῆκα». Ἐφημερίδα σάν καθὲ ἔφημερίδα, Κεφαλλήνῃ, ἔτος Α' - Β' (1867 - 1869). «Ἐξέγερσις». Ἐφημερὶς Πολιτικῇ, Κεφαλλήνῃ, ἔτος

βραχυβίους ἐφημερίδας καὶ περιοδικά, συνειργάσθη δὲ εἰς πολλὰ ἑλληνικά καὶ ξένα φύλλα, ὥς εἰς τὸ «Φῶς», τὸν «Τηλέγραφον», τὸν «Ἰταλὸν καὶ Ἑλλήνων», τὸν «Χρόνον τῶν Ἀθηνῶν», τὴν «Ἑβδομάδα», τὸν «Βύρων» ἐν Ἀθήναις, τὰς «Μούσας» ἐν Ζακύνθῳ, τὴν «Ἴριδα» ἐν Βουκουρεστίῳ.

Ὡς λογοτέχνης διεκρίθη διὰ τὰς γλαφυράς μεταφράσεις¹ ἔργων ἐκ τῆς Ἰταλικῆς, Γαλλικῆς καὶ Ἀγγλικῆς Γραμματείας, ἰδιαίτερος δὲ διὰ τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν τῶν ποιήσεων τοῦ Ὅσσιαν² εἰς δεκαπεντασυλλάβους στίχους. Ἐκ τῶν πρωτοτύπων κριτικῶν ἔργων τοῦ λίαν ἀξιόλογα εἶναι ἡ «Βιογραφία Ἰωσήφ Μομφερράτου»³, αἱ μελέται τοῦ περὶ «Ριζοσπαστῶν καὶ βελτιώσεων ἐν Ἑπτανήσῳ»⁴, περὶ τοῦ «Ἐν Ρωμουνίᾳ μισελληνισμοῦ»⁵, ἡ «Βιογραφία τοῦ Φωσκόλου»⁶, ἡ περὶ «Μονομαχίας»⁷ ἐκτενὴς ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ μελέτη καὶ πλῆθος ἄρθρων ἱστορικῶν, κοινωνικῶν, κριτικῶν καὶ λαογραφικῶν.

Ἐκ τῶν τεσσάρων ποιητικῶν συλλογῶν¹, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν

Α' (1874 - 1875). «Ἐργάτης». Ἐφημερίς Δημοκρατικὴ, Ἔτος Α' (1874 - 1875), Κεφαλλήνια [καὶ κατόπιν] Ἀθῆναι. «Κυκεῶν». Ἐφημερίς Sui Generis, Βράιλα, Ἔτος Α' (1876). «Κώνωψ», [Βράιλα;]. «Ἐγερσις». Ἐφημερίς Πολιτικὴ, Ἀργεστόλιον, Ἔτος Α' - Β' (1893 - 1894). «Ἐμπρὸς» [Ἀθῆναι;] καὶ τὸ περιοδικὸν «Ἡ Ἐρμῆς», Ἀθῆναι 1889.

1. Ἐκ τῶν κυριωτέρων μεταφράσεων αὐτοῦ εἶναι: Τὸ ἄσμα τῶν Χριστουγέννων. Διήγημα τοῦ Καρόλου Δικένς. Μετάφρασις Π. Πανᾶ (Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, 16), Ἐν Ἀθήναις (1888). Ε. Mezzabotta, Ἡ πάπισσα Ἰωάννα. Μετάφρασις Π. Πανᾶ, Ἐν Ἀθήναις 1895. Ἀγγ. Βροφφερίου, Ἑλληνικαὶ Σκηναί. «Τηλέγραφος», Β' (1877 - 1878) [Ἡ μετάφρασις δὲν ἔπερατώθη]. Ἡ πολιορκία τῆς Φλωρεντίας. Μυθιστορία Φραγκίστου Γουεράτση, Ἐν Ἀθήναις 1886. [Παράρτημα τῆς «Ἑβδομάδος»].

2. Περὶ τῶν μεταφράσεων αὐτῶν βλ. Νάσου Βαγενᾶ, Ὁ Ὅσσιαν στὴν Ἑλλάδα, «Παρνασσός» Θ', ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1967), σ. 172 - 190.

3. Βιογραφία Ἰωσήφ Μομφερράτου συνταχθεῖσα ὑπὸ Π. Πανᾶ, Ἐκδίδεται δι' εἰσφορῶν πρὸς ἀνάγεσιν μνημείου, Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀδελφῶν Περρῆ 1888.

4. Ριζοσπάσαι καὶ βελτιώσεις ἐν Ἑπτανήσῳ. Ἀνατύπωσις ἄρθρων Π. Πανᾶ καταχωρηθέντων ἐν τῷ «Τηλεγράφῳ» Ἀθηνῶν τοῦ μηνὸς Μαρτίου 1879, Ἐν Κεφαλλήνιᾳ. Τυπογραφεῖον «Ἡ Κεφαλλήνια» 1880.

5. Π. Πανᾶ, Ὁ ἐν Ρωμουνίᾳ μισελληνισμός, «Ἑβδομάς» Α' (1884) ἀρ. 35 - 43, σ. 276 - 277, 284 - 286, 292 - 294, 300 - 302, 314 - 316, 322 - 324, 330 - 333, 338 - 340.

6. Π. Πανᾶ, Οὐγὸς Φώσκολος, «Εἰκονογραφημένον Ἡμερολόγιον», Β' (1892) σ. 35 - 63.

7. Ἡ μονομαχία, ὑπὸ Π. Πανᾶ, Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἐνώσεως» 1883.

8. Τὰ πρῶτα μου πρὸς τὴν ποίησιν βήματα, ἤτοι ἄσματα διάφορα, ὑπὸ Π. Χ. Πανᾶ, Ἐν Κεφαλλήνιᾳ. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Κεφαλλήνια» 1855. Π. Πανᾶ, Λυρικῶν Ποιήσεων φυλλάδιον Β'. Στεναγμοί. Ἐκδίδονται διαπάνη Ν. Α. Πολλάνη, Ἐν Κεφαλλήνιᾳ. Τυπογραφεῖον «Ἡ Κεφαλλήνια» 1857. Μένων ἢ Συλλογὴ διαφόρων Ποιήσεων ὑπὸ

αὐτοτελῶς, πλέον γνωστὴ κατέστη ἢ ὑπὸ τίτλον «Έργα Ἀργίας», ἐκδοθεῖσα εἰς Ἀθήνας τὸ 1883. Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον περιέχονται στιχουργήματα, — πολλὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἤδη δημοσιευθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Πανᾶ ἐκδοθείσας ἐφημερίδας, — ἔμμετροι μεταφράσεις, ἐπιγράμματα καὶ αἰνίγματα. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ἀφιερωμένον *τῇ φήλῃ σκιᾷ τοῦ Γουσταύου Φλωράνς*, περιλαμβάνονται ἡ «Ἀπόφασις. Σκηνὴ Κρητικὴ» καὶ ποιήσεις ἐμπνευσμέναι ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων τῶν Κρητῶν.

Εἰς τὰς λυρικὰς ποιήσεις τοῦ Πανᾶ διακρίνονται ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς δημιουργίας τῶν Ἑπτανησίων λογοτεχνῶν. Ἀλλὰ τὸ δὲ καὶ δηκτικὸν πνεῦμα αὐτοῦ ἐστράφη ταχέως πρὸς τὴν σάτιραν, εἰς τὴν ὁποίαν διεκρίθη διὰ τὴν ποιότητα τοῦ στίχου, τὴν λεπτὴν εἰρωνείαν, τὴν ἀκριβολόγον παρατήρησιν, τὴν ἀποφυγὴν κακοζήλων ὑπαινιγμῶν καὶ ἀμέσων ἐπιθέσεων. Εἰς τὴν κλίσιν ταύτην συνετέλεσεν ἡ ὅλη ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα τῆς Κεφαλληνίας¹, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ πεποίθησις τοῦ συγγραφέως ὅτι διὰ τῆς διακωμώδησεως χαρακτηρῶν, γεγονότων καὶ καταστάσεων θὰ ἡδύνατο νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων.

Τὰ βέλη του, σατιρικὰ ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα, ἔτι δὲ σκωπτικοὶ διάλογοι καὶ εὐθυμογραφικὰ σημειώματα, ἐστρέφοντο ἐναντίον πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν προσώπων τῆς κοινωνίας, ἔθιγον ὁμῶς καὶ τοὺς ὁμοτέχνους του, ἰδίᾳ ὅταν ἡ δημιουργικὴ τῶν ἐργασία ἀντέβαινε πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Π. Πανᾶ χαραχθείσας καὶ ἀκολουθούμενας ἀρχάς.

Εἰς ἐποχὴν συνεχοῦς διαμάχης μεταξὺ τῆς Ἑπτανησιακῆς καὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς ὁ Πανᾶς ἐσατίρισε τοὺς καθαρολόγους ποιητὰς τῆς πρωτευούσης, καίτοι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου εἰς τὰς πολιτικὰς σατίρας του καὶ προέβη εἰς γλωσσικὰς παραχωρήσεις πρὸς τὴν καθαρεύουσαν.

Διὰ τοῦ ποιήματος «Νεοελληνικὴ Ποίησις» μὲ ὑπότιτλον «Ρομαντικὴ Σχολή» ἐπέκρινε τὴν ἀπέραντον κενολογίαν καὶ ἀκυρολεξίαν τῶν Ἀθηναϊκῶν ποιημάτων²:

*Ἐλαμπε τὴν νύκτα ταύτην ἥλιος ἀκτινοβόλος
καὶ ἔχυνετο τὸ μαῦρον πέριξ φῶς τῶν κεραννῶν.
Ἐν σιγῇ βρονταὶ ἐβόων. Ἦστραπτε τῆς γῆς ὁ θόλος
καὶ τὸ ἔδαφος ἐν λύπῃ ἔχαιρε τῶν οὐρανῶν* (στίχ. 1 - 4).

Προσέτι διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ματαιίαν προσπάθειαν ἐπιβολῆς τῆς

Π. Πανᾶ, Ἀλεξάνδρεια 1863 (;) Π. Πανᾶ, Έργα Ἀργίας, Έν Ἀθήναις. Έκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἐνώσεως» 1883.

1. Βλ. Ἀ. Καλογερά, Ἡ σάτυρα στὴν Κεφαλονιά, Ἀθήναι, τόμ. Α' 1939, τόμ. Β' 1946, τόμ. Γ' 1952.

2. Π. Πανᾶ, Έργα Ἀργίας, ἔνθ' ἄν., σ. 93.

νεκρᾶς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζεν ὁ Παν. Σοῦτσος εἰς τὴν «Νέαν Σχολὴν τοῦ γραφομένου λόγου» ἔγραψε τοὺς στίχους¹:

*Τίς ὅμῳν εἶπεν ὅτι ἦν δύο,
μᾶς σκούζει ὁ Σοῦτσος ἀπ' τὸ σχολεῖο,
ὥστε ὀρίζειν τὸν ἀριθμόν;
Πῶς γράφειν θέλετε ὄφρος καινόν;
Φεῦ! κατεστήσατε τὴν θείαν γλῶσσαν,
ἄμουνσον, ἄρουνθμον, ἐρυνθριῶσαν!
— Σώπιασε, Σοῦτσε, εἰς τὴ ζωὴ σου,
καὶ μᾶς ἐσκοτίσες μὲ τὴ Σχολή σου,
ξέθαφτε, ἂν θέλῃς, τοὺς πεθαμένους,
ἀλλ' ἄφησέ μας ἀναπαυμένους.
Τὸ φῶς τῆς γλώσσης ἔχε μετάρσιον,
μᾶς χρησιμεύει διὰ καθάρσιον (στίχ. 65 - 76).*

Μεγάλην ὅμως ὀξύτητα ἔλαβεν ἡ ἐπίθεσις τοῦ Πανᾶ κατὰ τοῦ Ἄρ. Βαλαωρίτου ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς γνωστῆς εὐρείας ἀντιθέσεως τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς καὶ μάλιστα τοῦ Σολωμικοῦ κύκλου πρὸς τὸν ποιητὴν τῆς «Φροσύνης» καὶ τοῦ «Διάκου».

Ἡ θριαμβευτικὴ εἰσοδος τοῦ Βαλαωρίτου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν τὸ 1864² ἀντιπροσώπευεν οὐσιαστικῶς καὶ τὴν ἔνωσην τῶν δύο παραλλήλων πνευματικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς, ἐπεδαψίλευσε δὲ εἰς αὐτόν, ἐκπροσωποῦντα ὁλόκληρον τὸν λογοτεχνικὸν κόσμον τῆς Ἑπτανήσου, πρόνομια καὶ τιμὰς ἐκ μέρους τῆς ἡγεσίας τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς.

Ἄλλ' ἡ κριτικὴ ἐστράφη καὶ ἐναντίον τοῦ Βαλαωρίτου τόσον διὰ τὸ ποιητικόν του ἔργον, ὅσον καὶ διὰ τὴν δρᾶσίν τευ ὡς δημοσίου ἀνδρός. Ἡ λογοτεχνικὴ του δημιουργία ἀφ' ἐνός, ἀφισταμένη τῶν κανόνων τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς καὶ τῶν περὶ τέχνης ἀντιλήψεων τῶν λογίων τῆς πρωτεύουσας, καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ παρουσιαζόμεναι διακυμάνσεις εἰς τὰς πολιτικὰς του πεποιθήσεις ἐπέσυραν κατ' αὐτοῦ πλῆθος ἐπικρίσεων διατυπουμενῶν πολλάκις ὑπὸ μορφὴν σατίρας³. Δι' αὐτῆς καὶ προεβάλλοντο ἐν-

1. Π. Πανᾶ, Ἔργα Ἀρχίας, ἐνθ' ἀν., σ. 7 - 15 [= «Ὁ Σελίμης καὶ ἡ Φατιμέ»].

2. Κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίασιν τῆς 22/7 (-3/8) 1864 ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ Ἑπαμ. Δεληγιώργη ἐγένετο ἡ ἐπίσημος δεξίωσις τῶν 84 πληρεξουσίων τῶν Ἰονίων Νήσων [βλ. Σπ. Β. Μαρκεζίνη, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. Β', 1966, σ. 23].

3. Ὁ υἱὸς καὶ βιογράφος τοῦ Ἄρ. Βαλαωρίτου Ἰωάννης ἀναφέρει τινὰ σατιρικὰ κείμενα γραφέντα κυρίως διὰ λόγους πολιτικούς. (βλ. Ἄρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Βιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ ἐπιστολαὶ ὑπὸ Ἰ. Α. Βαλαωρίτου. Τομ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 84 καὶ 134). Ἐπίσης ἔνεκα τοῦ ἐπεισοδίου τῶν «Στηλιτικῶν» κατὰ τὸ

τονώτερον τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔργου τοῦ Βαλαωρίτου, ἀλλὰ καὶ ἀπέβαινε δυσχερεστέρα πῶς ἢ ἄμεσος ἀπάντησις καὶ ἀντίκρουσις τῶν ἐπιθέσεων.

Εἰς τὸν Π. Πανᾶν ἀνήκουν δύο ἀπὸ τὰς γνωστοτέρας κατὰ τῆς ποιήσεως τοῦ Βαλαωρίτου σατίρας. Περιέχονται εἰς τὰ «Ἔργα Ἑραγίας», ἐδημοσιεύθησαν δὲ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Ἡ Σφήκα».

Εἰς τὸ ἐκ 42 δεκαπεντασυλλάβων στίχων ποίημα ὑπὸ τίτλον «Μήνυσις τῆς Δημοτικῆς Ποιήσεως ἐνώπιον τῆς Κριτικῆς»¹ σκόπεται ἡ ἀνεπιτυχὴς προσπάθεια ποιητοῦ νὰ κατακτήσῃ, διὰ τῆς μέχρις ὑπερβολῆς μιμήσεως τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὴν τελειότητα τῶν ποιήσεων τῆς δημοτικῆς Μούσης, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο τὸν εἰσάγει εἰς δίκην φέρουσα ὡς μάρτυρας τὸν Ὁρθὸν Λόγον καὶ τὴν Καλαισθησίαν :

*Μία φορά, πὺν ἔς τὴ δροσιὰ τῆς νύχτας ξαπλωμένη
ἤμουνα, βλέπω ἔναντε σιμὰ καὶ σταματᾷνει.
Τσαρούχια ἐφόρειε ἀκούρεντα, φλοκάτη, φουστανέλλα.
Εἶχε τοῦ κλέφτη τὴ θωριά. Μ' ἐκοίταξε κ' ἐγέλα.
[.....]*

*Ἐχαμογέλασα κ' ἐγὼ. Τὸν ἔκραξα σιμὰ μὲν
καὶ νὰ φορέσῃ τὸδωκα ἀπὸ τὰ στέφανά μου.
Ἀλλὰ κλέφτης δὲν ἦτανε, ἀπ' τὰ παιδιὰ ὁποῦ ἔχα...
Ἦτανε ἀρχοντόπουλο μὲ ψεύτικα τὰ ρούχα.
Καὶ ἔς τοῦ βουνοῦ τὸ ἔστειλαν τὴν κορυφὴ οἱ ἐχθροί μου,
πὼς εἶμαι τάχα μοναχί, νὰ πάρῃ τὴν τιμὴ μου (στίχ. 11 - 14, 17 - 22).*

Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸν Βαλαωρίτην εἶναι ἐμφανῆς, ἰδίᾳ εἰς τοὺς στίχους 23 - 27 μὲ τὴν παράθεσιν τῶν τίτλων τῶν γνωστοτέρων ποιημάτων² αὐτοῦ :

*Πόσα ἐμεταχειρίσθηκε! Χίλιες μορφές ἀλλάζει.
Βλαχάβας πότε γένεται, πότε τοῦ Δήμον μοιάζει
καὶ πότε τὰ ἀντρίκια του φορέματα ἀφίνει
κ' ἐντύνεται σὰν μιὰ φορά ἔς τὰ Γιάννινα ἢ Φροσύνη.
Τοῦ Διάκου τώρα ὕστερα ἐντύθη τὴ φλοκάτη,*

1875 καὶ ἐξ ἀφορμῆς λόγου ἐκφωνηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἁρ. Βαλαωρίτου ἐν Λευκάδι τὸν Αὐγούστου τοῦ 1875 κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας σατιρικὰ στιχουργήματα ἐναντίον τοῦ Βαλαωρίτου τονίζοντα τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ. (Βλ. «Ἐφημερίς», 4 καὶ 10 Αὐγούστου 1875 καὶ «Στοά», 8 Αὐγούστου 1875). Τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ πατρὸς του ὡς υπερασπιστοῦ τῶν «στηλιτῶν» καὶ ὑπονομευτοῦ τῶν ἐκλογῶν ἀνασκευάζει ὁ Ἰω. Βαλαωρίτης ἐν Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα, ἐνθ' ἂν., τόμ. Α', σ. 197 - 200.

1. Π. Πανᾶ, Ἔργα Ἑραγίας, ἐνθ' ἂν., σ. 53 - 54.

2. Ἀρ. Βαλαωρίτου, «Εὐθύμιος Βλαχάβας», «Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ καριοφίλι του» Μνημόσυνα (1857), Κυρὰ Φροσύνη (1859), Διάκος (1867).

Ὁ τίτλος ἄλλωστε τοῦ ποιήματος κατὰ τὴν πρώτην δημοσίευσίν του ἦτο πλέον συγκεκριμένος : «Κατηγορία τῆς Δημοτικῆς Ποίησης ἐναντίον τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη ἐμπροσθὰ εἰς τὴν Κριτικὴν»¹. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος ὑπῆρχον ἕτεροι 10 στίχοι, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὁποίων ὡς καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ τίτλου εἰς τὴν τελικὴν ἐκδοσὶν ἐπέβαλεν ὁ ἐπελθὼν ἐν τῷ μεταξῷ (1879) θάνατος τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τὸ ἀνεπίκαιρον πλέον τοῦ ποιήματος:

ΑΠΟΦΑΣΙ

*Ἡ Κριτικὴ ἀφοῦ ἄκουσε καλὰ τὴ μαρτυρίαν,
πῶδωσε ὁ Λόγος ὁ Ὁρθὸς καὶ ἡ Καλαισθησία,
ἀποφασίζει τελικὰ πῶς τὸ Βαλαωρίτη
᾽ς ἓνα νὰν τὸν κρεμάσουνε δοκάρει ἀπὸ τὴ μύτη
καὶ εἰς τοῦ Πίνδου τὴν κορυφὴ νὰ μείνῃ τρία χιόνια,
νὰν τότε δέρουνε ἄσπλαγχνα τὸ κορὸ καὶ τὰ χιόνια,
ἔπειτα νὰν τὸν γδάρουνε καὶ μέσα ᾽ς τὸ πετσί του
νὰ βάλουνε, νὰ δέσουνε καλὰ τὴν ποίησί του,
μὲ πέτρες εἰς τὴν θάλασσα βαθιὰ νὰν τὴ βυθίσουν
καὶ ἀπὸ τέτοια ἀσθένεια τὴ γῇ νὰ καθαρίσουν.*

Εἰς τὸ ἕτερον ποίημα τοῦ Πανῆ, τὴν «Ποιητικὴν Συνταγὴν»², συγκεντρῶνται ἐν εἰδει καταλόγου τὰ κύρια στοιχεῖα τῶν ποιήσεων τοῦ Βαλαωρίτου. Εἰς ἐκάστην φράσιν συσσωρεύονται λέξεις χαρακτηριστικαὶ τῆς γλώσσης τῶν ποιημάτων του καὶ στίχοι δημιουργοῦνται διὰ τῆς ἀπλῆς παραθέσεως ἀσυνδέτων οὐσιαστικῶν κατ' ἀναλογίαν πρὸς στίχους ἔργων τοῦ Βαλαωρίτου. Ἀκόμῃ παρατίθενται σχήματα καὶ θεματικά στοιχεῖα εἰλημμένα ἀπὸ τὰς δημιουργίας τοῦ σατιριζομένου ποιητοῦ³:

*Τρεῖς τόνους Πίνδο· τέσσαρους χιόνι·
μία λίτρ' ἀνάσσει καὶ ἓνα ἀηδόνι,
δεμάτια τέσσερα δάφνες, μυρτοῦλες·
ράσα· ξεσκιδνὰ γύφτους· αὐγοῦλες·
[.....]*

1. «Ἡ Σφήκω», Α', ἀρ. 7 (5 Ὀκτωβρίου 1867).

2. Π. Πανῆ, «Ἔργα Ἀργίας, ἐνθ' ἂν», σ. 55-56.

3. Πρβλ. ἐκ τῶν τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου, «Πρὸς τὴν ὑπὸ λαίλαπος δεινῆς κρημινθεΐσαν στήλην τοῦ Ὀλυμπίου Διός»: «Υστερα... νύχτα φοβερή, κρυφὸ χτικιὸ, νεκρίλα, | γεράματ', ἀποκάρωμα καὶ φράγκικη σαπίλα (στίχ. 23-24), «Ἡ Σκλάβω»: τὰ δάκρυα ποὺ ἐστάξαν | εἰς τὸ χαρτί μου ἐπάνω (στρ. δ'), «Διάκος» (Ἄσμα Πρῶτον. Ἡ παραμονή): Ὁ Διάκος ᾽ς τὸ κρεβάτι του, ζωσμένος τῇ φλοκάτῃ, | σὰν αἰτὸς μέσ' ᾽ς τὴ φωλεαί, ὀλάκαιο ἓνα γένος | ἐκλωθ' ἐκείνην τὴν βραδεῖά. «Ὅταν προβάλ' ἡ μέρα (στίχ. 95-97).

χιλιάδα κόματα· Ὀλυμπο καὶ Ὅσσα·
 κρεββάτια· γαίματα· σάπια κονφάρια·
 [...]

καμπόσα δάκρυα μέσα ᾿ς γράμμα·
 [...]

αὐτὸ κλωσσοῦρα· δέκα φλοκάτες (στίχ. 3 - 6, 8 - 9, 12, 17).

«Ρετσέττα» τοῦ «Μαγειριάδου»¹, ἐπιτοφορεῖτο τὸ ποίημα, ὅτε ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Σφήκα» μὲ τὴν ὑποσημείωσιν : *Διὰ τὰ πιτυχαῖνη κανεῖς σοφιγάδα*² ποιητικά, γουστόζα καὶ νόστιμα, ὅπου νὰ γλύφη κανεῖς καὶ τὰ δάχτυλά του, ἐξαγμένη ἀπὸ τὰ μαγειρεύματα τοῦ στεφανωμένου Δόκτορος Βαλααμπουρίζου.

Εἰς τὰ «Ἔργα Ἀργίας» περιλαμβάνονται καὶ σατιρικά «Ἐπιγράμματα»³. Ἐκ τούτων ἓν, ὡς δεικνύει ὁ β' στίχος αὐτοῦ, ἀνάλογος πρὸς ἄλλους τῆς «Ποιητικῆς Συνταγῆς», ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Βαλαωρίτην, τὸν ὁποῖον κατηγορεῖ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἐξαρθῇ πέραν τῆς ἀπλῆς στιχουργίας :

Ψάλλεις δεξιὰ - ξερβὰ ὅ,τι σοῦ τύχη,
 σκουλήκια, αἰτούς, Δεκέβρη, Μάϊ! . . .
 Πᾶψε . . . Οἱ συλλαβές δὲν εἶναι στίχοι·
 σέρεται ἢ χελώνα, δὲν πετάει.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ποιητικὴν ταύτην συλλογὴν πολλαὶ αἰχμαὶ κατὰ τοῦ Λευκαδίου ποιητοῦ εὐρίσκονται εἰς ἄρθρα, διαλόγους καὶ ἄλλα κείμενα δημοσιευθέντα εἰς τὰς ἐφημερίδας τοῦ Πανᾶ, διὰ τῶν ὁποίων καὶ πληροφοροῦμεθα τὴν διάρκειαν καὶ τὴν ἔντασιν τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Κεφαλῆνης ποιητοῦ πρὸς τὸν Βαλαωρίτην. Δυστυχῶς εἰς τὰ σατιρικά ταῦτα ἔργα δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτου. Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται δυσχερὴς ἢ ἄνευ ἐπιφυλάξεως ἀπόδοσις τῶν εἰς τὸν Π. Πανᾶν.

Οἱ μελετηταὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πανᾶ, ἰδίᾳ δὲ οἱ παλαιότεροι καὶ μάλιστα προσκείμενοι πρὸς τὸν δημιουργόν, δὲν ἀναφέρουν⁴ τὰς σατίρας ταύτας. Ἐξ ἄλλου τὰ ἔντυπα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος κυρίως, πολιτικοῦ περιεχομένου κατὰ τὸ πλεῖστον, ὀλιγοσέλιδα καὶ μικρᾶς ἐκδοτικῆς διαρκείας, φαίνεται ὅτι οὔτε πολλοὺς συνεργάτας εἶχον, οὔτε εὐρὺν κύκλον ἀναγνωστῶν, ἄλλως θὰ εἶχομεν μνείας περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν περιεχομένων τῶν ἐκ τῶν συγχρόνων ἢ μεταγενεστέρων.

1. «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 23 (8 Φεβρουαρίου 1868).

2. *σοφιγάδα*, ἢ (βενετ. *sofegar*, ἰταλ. *soffocare*) = εἶδος φαγητοῦ, «γιαχνί».

3. Π. Πανᾶ, Ἔργα Ἀργίας, ἐνθ' ἀν., σ. 98 - 99.

4. Μόνον περὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου ποιημάτων τῶν ἐκδοσμένων εἰς τὰ «Ἔργα Ἀργίας» ἐγένετο παρά τινον λόγος (Βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Τετάρτη ἐκδοσις, Ἰκαρος 1968, σ. 321 - 322).

Στοιχεῖα ἐξωτερικά καὶ ἐσωτερικά, μορφῆς καὶ περιεχομένου, ὀλίγον βοηθοῦν εἰς τὴν σύγκρισιν σατιρικῶν κειμένων, εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν δὲ τῆς ταυτότητος τοῦ συγγραφέως των πρόσθετοι δυσχέρειαι προκαλοῦνται ἐκ τοῦ στοιχείου ὅτι ὁ Πανάς — λίαν ἱκανὸς χειριστὴς τοῦ καλάμου — ἔγραφεν ἐξ ἴσου εὐχέρως εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ εἰς τὴν καθαρεύουσαν.

Βαρύνουσιν ἐπίσης σημασίαν ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἰς χρονικὰ διαστήματα ἀπέχοντα ἱκανὸν μεταξὺ των χρόνον, ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἐφημερίδας εἰς διάφορον τόπον ἐκδοθείσας, ὑφίσταται δὲ μεταξύ των ὁμοιότης εἰς τὸν τρόπον χειρισμοῦ τοῦ βασικοῦ θέματος, εἰς τὴν ταυτότητα τῶν κυρίων στοιχείων ἐναντίον τῶν ὁποίων στρέφεται ἡ σάτιρα καὶ εἰς τὴν ὁμοιότροπον χρῆσιν τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὅλης ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ Βαλαωρίτου.

Ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι εἰς τὸν Πανᾶν ἀνήκουν τὰ περὶ ὧν ἡ μελέτη ἔργα ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτος διετέλεσεν «Υπεύθυνος συντάκτης»¹ ὅλων τῶν ἐφημερίδων, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται αὐτὰ καὶ ὅτι πολλὰ ἄλλα ποιήματα ἢ ἄρθρα δημοσιευμένα εἰς αὐτάς ἀνωνύμως ἐταυτίσθησαν μὲ ἔργα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης συλλογῆς ἢ ἐξεδόθησαν μεταγενεστέρως αὐτοτελῶς ἢ ἀνεδημοσιεύθησαν ἑπωνύμως εἰς ἄλλα ἔντυπα.

Προσέτι τὰ σατιρικά αὐτὰ κείμενα ἐμφανίζουν σημαντικὴν ἀναλογίαν ὁμοίων στοιχείων πρὸς τὰς δύο γνωστὰς σατίρας τοῦ Πανᾶ καὶ παρέχουν ἄλλας μικροτέρας ἐνδείξεις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ συγγραφέως των.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὁδηγούμεθα εἰς τὸ νὰ θεωρήσωμεν ὡς πλέον πιθανὴν τὴν σύνταξιν τῶν ἔργων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Πανᾶ.

Τὸ παλαιότερον ἐκ τῶν κειμένων εὐρίσκεται εἰς τὸν «Διογένην», σατιρικὸν φύλλον ἐκδοθὲν τὸ 1862 εἰς τὸ Ἀργοστόλιον. Εἰς «πολιτικο - κοινωνικὸν κλήδωνα»² ἀναγινώσκομεν ὀρισμὸν τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Βαλαωρίτου τὸσον τῶν ποιητικῶν ὅσον καὶ τῶν ἐκ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς:

*Ἡ ἔνωσι, ὁ Πίνδος, ἡ πάγα καὶ τὸ χιόνι,
ἡ δάφνη, ἡ μυρτούλα, ἡ βρύσι καὶ τ' ἀηδόνη,
τὸ γερονσιαστίκι, ἡ δόξα καὶ τὸ ἔχει
τῇ Μοῦσᾷ μου κεντᾶνε 'ς τὰ τέσσερα καὶ τρέχει.*

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παράθεσις εἰς τὸν α' στίχον στοιχείου τῶν ἀγώνων διὰ τὴν Ἐνωσιν, εἰς τοὺς ὁποίους μεγάλως συνέβαλεν ὁ Βαλαωρί-

1. Τοῦτο δηλοῦται συνήθως εἰς τὸ τέλος ἐκάστου φύλλου τῶν ἐφημερίδων τοῦ Πανᾶ. Μαρτυρίας ἐπίσης περὶ τοῦτου μᾶς δίδουν τὸσον ὁ Πανάς εἰς ἄρθρα του ὡς καὶ οἱ βιογράφοι αὐτοῦ.

2. «Διογένης», Α' (1862), ἀρ. 2, σ. 5 - 6, ἀρ. 3, σ. 9 - 11.

της, τῶν ποιητικῶν του ἐμπνεύσεων, ὡς καὶ ὁ ὑπαινιγμὸς τοῦ γ' στίχου διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν τοῦ γαιοκτήμονος, πέρα τῆς πολιτικῆς καὶ ποιητικῆς δόξης.

Ὀλίγον βραδύτερον εἰς τὴν «Σφήκα» εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν πνευματώδες ἄρθρον¹, ἐν ᾧ ἐκτίθεται ὡς σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδος ἡ συνέχισις τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ διακοπέντος «Κεραυνοῦ», ἡ μεταβολὴ τοῦ τίτλου τοῦ ἐντύπου δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι: *τώρα ὕστερα μάλιστα ὁ Βαλαωρίτης ἐμεταμόρφωσε ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα μας παλληκάρια, τὸ Διάκο, εἰς αὐτό, ὁ ὁποῖος*

*καθισμένος ᾽ς τὴ φωλεὰ τοῦ
ἐκλωσσούριζε τ' αὐγὰ του*

καὶ τὸν ἥλιο εἰς ἓνα παρισυνὸ λόντα, ὁ ὁποῖος δι' ἑλλειψιν γυναικῶν, ἐχάιδνε, ὁ κλέφτης, τὲς πέρδικες εἰς τὰ κορφοβούνια.

Σαφῆς ἐπίθεσις κατὰ τῶν στίχων τοῦ προσφάτως τότε ἐκδοθέντος «Διάκου»²· ἡ ἐπικρίσις³ συνεχιζεται μὲ εἰρωνικὴν ἀναφορὰν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν τύπον, ὁ ὁποῖος ὕμνησε τὸ ποίημα τοῦ Βαλαωρίτου.

Εἰς ἐπόμενον φύλλον τῆς «Σφήκας», εἰς σατιρικὸν διάλογον ὑπὸ τίτλον «Ἡ Βουλὴ»⁴, παρουσιάζεται κατ' ἐξοχον τρόπον ἡ συζήτησις εἰς τὴν Συνέλευσιν περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Λαμίας μὲ τὰς ἀτελευτήτους ποιητικὰς παρεκβάσεις τοῦ Βαλαωρίτου, αἱ ὁποῖαι προξενοῦν τὴν δυσφορίαν τῶν ἄλλων βουλευτῶν.

Διὰ τὴν σύνθεσιν⁵ τῶν δύο μονολόγων τοῦ ποιητοῦ ἐχρησιμοποιήθη-

1. [Π. Πανᾶ], Ἡ μεταμόρφωσις ἡ ὁ Κεραυνὸς ἐγίνε Σφήκα, «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 1 (24 Αὐγούστου 1867).

2. Πρβλ. Ἀρ. Βαλαωρίτου, «Ἀθανάσης Διάκος» (Ἄσμα Πρῶτον. Ἡ Παραμυθία): *Ὁ Διάκος ᾽ς τὸ κρεβάτι του, ζωσμένος τῇ φλοκάτῃ, | σὰν αὐτὸς μὲς ᾽ς τὴ φωλεὰ, δάκαζο ἓνα γένος | ἐκλωθ' ἐκείνην τὴν βραδεῖα. "Οταν προβάλ' ἡ μέρα | θὰ νᾶβγουν τ' αὐτόπουλα μὲ τροχισμένα νύχια, | μὲ θεωρημένα τὰ φτερά, ν' ἀρχίσουν τὸ κνήγι. . . (στιχ. 95 - 99). [Τοὺς ἰδίους ἀκριβῶς στίχους σατιρίζει ὁ Πανᾶς εἰς τὴν «Ποιητικὴν Συνταγὴν» διὰ τοῦ: αὐτὸ κλωσσούρα, δέκα φλοκάτες (στιχ. 17)] καὶ (Ἄσμα Τρίτον. Εἰκοστὴ Τρίτῃ Ἀπριλίου): *Λαλοῦν οἱ πέρδικες γλυκὰ κι ὁ ἥλιος ᾽ς τὴ χαρὰ του | ἀπλώνει μὰν ἀχτίδα του καὶ ψηλαφίζει ὁ κλέφτης | τὰ παρδαλὰ τὰ στήθια τους κι αὐτὲς ἀναγαλλιάζουν (στιχ. 1 - 3).**

3. Πλὴν τῶν ἄλλων ἀναφορῶν εἰς πρόσωπα ἢ κείμενα, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν τὴν ἐδρυμάθειαν τοῦ ἀρθρογράφου, ἡ μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Giusti — *ὅλη ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφία (il servo pecorame ἤθελε εἰπεῖ ὁ Giusti)* — τοῦ ὁποῖου ποιήματα εἶχε μεταφράσει ὁ Πανᾶς, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἁρθρου εἰς αὐτόν.

4. «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 13 (29 Νοεμβρίου 1867), ἀρ. 14 (8 Δεκεμβρίου 1867).

5. Ἑνδεικτικὸς παραθεῖται: *Σύρτε ᾽ς τοῦ Πίνδου τὴν κορφῇ, ὦ Ἑλλήνες, νὰ ἰδῇτε | πόσες φορὲς ὁ ἥλιος τὸ παγωμένον χιόνι, | μονάχα μὲ τσ' ἀχτίνες του, σὰν μὲ φωτιά, τὸ λεῶναι. | Ὁ Πίνδος ὅπου ἐβλεπε τὸ Θύμιο τὸ Βλαχάβα | μὲ τ' ὄριο καριοφίλι του ᾽ς τὸν Ὀλυμπο*

σαν στίχοι ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Ἡ δημιουργία δὲ ἐμμέτρων κειμένων ὡς ὁμιλιῶν πολιτικοῦ περιεχομένου σκοπὸν εἶχε νὰ σατιρίσῃ ὄχι μόνον τὴν ποιήσιν τοῦ Βαλαωρίτου, ἀλλ' ἰδιαίτερος τοὺς πολιτικούς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους οὗτος ἐφημίζετο.

Εἰς τὴν «Σφήκα» ἐφιλοξενήθησαν ἐπίσης πολλὰ σκωπτικά σχόλια κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐπομένη παρετυμολογία :

*Κοντὰ εἰς τὴν παραγωγήν τῆς λέξεως γαιοῖδαρος ἀπὸ τὸ αἰοῖδος (ἤγουν ψάλτης, ποιητής) καὶ μὲ τὸ δίγαμμα γαιοῖδος καὶ μὲ τὴν μερεθντικὴν κατάληξιν -αρος γαιοῖδαρος, ἤγουν μεγάλος ποιητής ἢ ποιητάτσος σὰ νὰ ποῦμε Σοῦτσος, Στρατηγός, Βαλαωρίτης*¹.

Εἰς ἄρθρον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολικά, παραβολικά, ὑπερβολικά, προσβολικά, διαβολικά»² καὶ μὲ τὸ ψευδώνυμον «Χιόνης Κρουσταλένιος Χαλαζούλης, ἀπὸ χωριὸ Χιονῶτα» εὐρίσκομεν καὶ πάλιν πλείστας αἰχμὰς κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου.

Ἐν πρώτοις διὰ τῶν φράσεων : *Ἄ! ἄς πάρομε τὸ ΔΙΑΚΟ, ἢ τοὺς μάρτυρες τῆς Κρήτης γιὰ νὰ κάμουμε κανένα ποίημα καὶ παίρουνε τὸ ΔΙΑΚΟ καὶ τοὺς μάρτυρες τῆς Κρήτης καὶ τοὺς ματαμαρτουρεύουνε ἀνελεήμονα μὲ τὰ ποιήματά τους, ποὺ ὡς εἶπε καὶ ὁ συγχωρεμένος ὁ Ροῖδης, εἶναι ποιήματα χωρὶς ποίησι* κατηγορεῖται ὁ ποιητὴς ὡς ἀντλῶν ἄνευ φραγμοῦ τινος ἔμπνευσιν ἐκ τῶν γεγονότων τῆς συγχρόνου ἱστορίας, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἄρτιον ἀποτέλεσμα.

Ἐν συνεχείᾳ λόγου γενομένου διὰ τὴν μεταφορικὴν χρῆσιν τῆς λέξεως «χιών» ἐπικρίνεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ Βαλαωρίτου καὶ ὁ Βερναρδάκης διὰ τὴν ἐκφρασιν «χιονισμένο κεφάλι»³.

Καὶ ἡ ἐπιθεσις συνεχίζεται: *Καὶ πάλι τὰ χιόνια ἀπορεῖ κανεὶς καὶ ἐξίσταται πῶς δὲν φοβάται τὸ θεὸ τῆς ποιήσεως νὰν τὰ κάμῃ μαλλιά καὶ τρίχες τοῦ Πίνδου ὁ Βαλαωρίτης, καὶ — τὲς ἀχτίνες τοῦ φεγγαριοῦ, γιὰ μαντέψετε!... — χτένια*⁴ καὶ τσατσαριά! Καὶ γιὰτὶ ἐμελετήσαμε τὸν Πίνδο (με-

κ' ἐτράβα (στίχ. 4-8 ἐκ τοῦ Α' Μονολόγου). Ἄνασπενάζει ὁ ἀνασπασμὸς τρυγῆρου τῆς μυροτύλας | καὶ ὁ κρῖνος τὰ εἴμορφα μαλλιά στολίζει τῆς μικρούλας, | σὰν τ' οὐρανοῦ τὸ πρόσωπο τὸ ἀστὲρ τὸ στολίζει (στίχ. 11-13 ἐκ τοῦ Β' Μονολόγου).

1. Λάου-Λάου, Φιλολογία, «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 13 (29 Νοεμβρίου 1867).

2. «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 15 (16 Δεκεμβρίου 1867).

3. καθὼς λόγῳ χάρι χιονισμένο κεφάλι, ἤθελε πῇ ὁ Οὐγκῶς, ἢ ὁ Βερναρδάκης, ἢ ὁ Βαλαωρίτης γιὰ νὰ φανερώσῃ τὲς ἄσπρες τρίχες· ὅθεν τροπικῶς, μεταφορικῶς καὶ συνεκδοχικῶς πάλιν τὸ χιονισμένο κεφάλι φανερῶναι τὴ γνῶσι, τὴ συλλογὴ, τὴ φρονημᾶδα [...] καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἔχουνε χαμμία φρονημᾶδα ὅσοι ἔχουνε μαῦρα ἢ καστανάτα μαλλιά, καθὼς Βαλαωρίτης, Βερναρδάκης καὶ ἄλλοι μεγάλοι στιχογράφοι.

4. Πρβλ. Ἄρ. Βαλαωρίτου, «Εὐθύμιος Βλαχάβας» (Τὰ δυὸ βουνά): Τὴνε χτενίζοντε χρυσὲς τοῦ φεγγαριοῦ ἀχτίδες | καὶ φαίνεται ξανθὴ, ξανθὴ καὶ φλωροκαπνισμένη (στίχ. 34-35).

ταλλεῖο ἀνεξάντλητο στίχωνε ἂν ὄχι ποιήσεως γιὰ τὸ Βαλαουρίτη), τὸ χιόνι μᾶς ἐνθυμίζει καὶ τοὺς ἐξῆς ὥραίους ἐκείνους στίχους τοῦ ποιητῆ τοῦ νησιοῦ ἐκείνου, πὺν ὁ καιρὸς ἀπὸ ὁλόασπρη καὶ χιονάτη Λευκάδα τὴν ἔκαμε κατὰ-μαυρὴ Ἀγριαμάουρα, πὺν τὴν ἑματαμουντίσανε οἱ λογιώτατοι :

Πέλαγο χωρὶς κύματα ¹.

Εἰς ἐπόμενον φύλλον τῆς «Σφήκας» ἐδημοσιεύθη τὸ κείμενον «Ἡ Σφήκα ψυλλίζουσα τὰς κιγκαλιερίες τοῦ Βαλαουρίτη» ². Ἐξ ἀφορμῆς ὑπερμέτρων ἐπαίνων ὑπὲρ τοῦ Λευκαδίου ποιητοῦ ὁ ἀρθρογράφος εὐχεται νὰ παρουσιασθῇ ἀληθὴς καὶ τίμιος ἐπικριτὴς αὐτοῦ διὰ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ ἐπὶ τέλους τὰ σφάλματα τῶν ἔργων του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου ὑπογραφόμενος «Παραζούζουλο» ἀναλαμβάνει νὰ κρίνῃ προχειρῶς τὰς ποιήσεις τοῦ Βαλαωρίτου.

Μετὰ τὴν διατύπωσιν γενικῆς κρίσεως ³ περὶ τῶν «Μνημοσύνων» ὁ ἀρθρογράφος ἐπιμένει εἰς παρατηρήσεις ⁴ ἐπὶ τῶν ποιημάτων «Ἡ Σκλάβα», «Νεκρικὴ Ὠδὴ» καὶ «Κυρὰ Φροσύνη», τὰ ὅποια καὶ κατακρίνει διὰ τὴν παρουσίαν εἰς αὐτὰ διασκελισμῶν, ἀπροσδοκῆτων μεταφορῶν, ἀκυρολεξιῶν καὶ ἀκαίρων εἰκόνων.

Εἰς ἄλλην ἐφημερίδα τοῦ Πανᾶ, τὸν «Κυκεῶνα», ἐκδιδόμενον ἐν Βρατῖλα τὸ 1876 ὑπάρχει μικρὰ μνεῖα περὶ τοῦ Βαλαωρίτου, ἡ ὅποια καὶ ἀποδεικνύει τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν ἐπικρίσεων.

Εἰς ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Φιλοσοφία τοῦ Κυκεῶνος» ⁵ ἀναφέρεται :

1. Ἁρ. Βαλαωρίτου, «Τὸ Σήμαντρον», (στρ. β').

2. «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 21 (27 Ἰανουαρίου 1868).

3. Τὰ Μνημόσυνα εἶναι τὸ μόνον σαφαντάρι ὁποῦ ἄφησε τῆς Μούσας ὁ Ἀγιομανρίτης ποιητής, γιὰ νὰν τότε μνημονεύῃ εἰς τὴν πρόθεσι τῆς μολοήστρας Φήμης. Καὶ ὅμως ὥς καὶ εἰς αὐτὸ βλέπει κανένας τόσες ἄπλερες καὶ ἀνίδιες ιδέες, τόσους στίχους δόστιχους, τόσες ἀνυπόφορες μεταφορές, τόσες παρὰσσονυσμασμένες παρομοιώσεις, τόσες κακομούτζουνες προσωποποιήσεις.

4. Τὸ ἄρθρον σχετίζεται πρὸς τὸ ποίημα «Ποιητικὴ Συνταγὴ» τοῦ Πανᾶ. Ὡς εἰς ἐκεῖνο δίδεται «συνταγὴ» διὰ τὴν συγγραφὴν ἔργου ἀρεστοῦ εἰς τοὺς ἀναγνώστας, κατ' ἀνάλογον τρόπον εἰς τὸ παρὸν κείμενον χρησιμοποιεῖται ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου ὡς «τροφή» διὰ τοὺς ἐπικριτὰς του : Ὡ ἐπικριτάδες! τέτοιο ψάρι [= ἀγιομανρίτικο, ἤρουν λευκαδίτικο] δὲν εἶναι καλὸ νὰ ψηθῇ καὶ νὰ τσιτσιρισθῇ μαζί με τὸν μπεσκαριόλο πὺν τὸ πουλεῖ καὶ παραγιομομοσμένο ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ σιλιχονορδα καὶ παραγιομίματα : κρεββάτια, χηράδες, νεκρολίβανα, θυματὰ καὶ Πίνδους, τὰ λείψανα, τὰ ἀστρατόβροντα καὶ τὰ ψυχολαχίματα, τὰς σαπίλλες καὶ τὰ γυφτόλογα. Ἐπίσης ἡ ἀναφορά ἐν τῷ ἄρθρῳ εἰς τὸν Ἀννινον καὶ τὰς ποιήσεις του : (Γιὰ με καὶ γιὰ τὸν Ἀννινον πὺν γράφουμ' ὅ,τι λάχει) συνδέεται με τὰς κατηγορίας τοῦ Ἐ. Ἀννίνου κατὰ τοῦ Πανᾶ διὰ τὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Ταχυδρομεῖον Ἀργοστολίου. Βλ. [Ἀνὼνύμω], Ἀνάκατα, «Ἡ Σφήκα», Α', ἀρ. 29 (30 Μαρτίου 1868).

5. «Κυκεῶν», Α' (1876), ἀρ. 1, σ. 2-8, ἀρ. 2, σ. 17-21, ἀρ. 3, σ. 33-42.

Νέοι ὑποκριταὶ ἀναβαίνουνσι καθ' ἐκάστην ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅπως λάμπωσι μίαν καὶ μόνην στιγμὴν, ὡς τὸ ρόδον τοῦ Βαλαωρίτου¹. Πρόκειται σαφῶς περὶ ὑπαινιγμοῦ εἰς τοὺς στίχους τῆς «Νεκρικῆς Ὠδῆς»², ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέχετο τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιωματος καὶ τῶν ποιητικῶν ἀγώνων.

Ἄλλ' ἢ πλέον ἐνδιαφέρουσα σάτιρα κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου εἶναι ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ 1874 εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐξέγερσις» ὑπὸ τὸν τίτλον «Πρὸς τὸν Ἑθνικὸν ποιητὴν Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τοῦ Ἑθνικοῦ καμινιοῦ. Ἀμανῆς. Ἀφιερωμένος εἰς τὴν κυρίαν Γ. Κατσικογένην. Ἀπὸ τὴν φίλην τῆς Ε. Παιγνιδογάτσουλο»³.

Τοῦ ποιήματος προηγεῖται σημεῖωμα ὑπὸ μορφήν ἐπιστολῆς τῆς Γεωργίας πρὸς τὴν Παιγνιδογάτσουλο ὑπὸ τίτλον «Κυκεῶν». Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς σατίρας καὶ τὴν δημοσίευσίν της ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ δημιουργοῦ, διότι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐκδότου καίτοι ἀνεπεξέργαστη, καὶ ἀνεπίκαιρος παραμένει ἀξιόλογη καυτηρίασι γιὰ τὴν ποιητικὴ ἐκείνη γάγγραινα, ἡ ὁποία ἀπονικάτου ἀπὸ τὸ ὄνομα «Ποίησι τοῦ Βαλαωρίτη» φαρμακεύει κάθε καλαισθησία.

Ὁ «Ἀμανῆς» εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ ποίημα «Ὁ ἀνδριάς τοῦ αἰοδίου Γρηγορίου τοῦ Ε' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»⁴, τὸ ὁποῖον ἀπηγγέλθη τὴν 25ην Μαρτίου 1872 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἐν Ἀθῆναις ἀνδριάντος. Εἰς τοὺς 214 στίχους τῆς παρωδίας δημιουργηθέντας κατὰ μίμησιν στίχων ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Βαλαωρίτου ἐπικρίνεται ὁλόκληρος ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ τελευταίου.

Τὸ ποίημα ἀρχίζει κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον παρῳδεῖ :

*Πῶς μᾶς θωρεῖς σὰν ἄλαλος; ποῦ τρέχει τὸ μυαλό σου;
οἱ φτερωτὲς ἐλπίδες σου τῆς δόξας, . . . τ' ὄνειρό σου
ἀκόμη δὲν ξεδοῦλιανε . . . ; ἀκόμη δὲν σέ φθάνει
αὐτῆγο τὸ περήφανο τοῦ Παρνασσοῦ στεφάνι,
ποῦ μὲ λαχτάρα σῶδωσαν ἡ νέα γενεά μας,
ἡ ἄδολη νεότης μας, τ' ἄθῳα τὰ παιδιὰ μας;⁵ (στίχ. 1 - 6)*

1. [Π. Πανᾶ], Φιλοσοφία τοῦ Κυκεῶνος, «Κυκεῶν», ἐνθ' ἄν., σ. 5.

2. Πρβλ. Ἀρ. Βαλαωρίτου, «Νεκρικὴ Ὠδὴ»: *Τὴν αὐγὴ μὲ τὴν δροσοῦλα ἐξεφύτρωσ' ἓνα ρόδο, | τὴν αὐγὴ μὲ τὴν δροσοῦλα ἐμαράθηκε τὸ ρόδο* (στίχ. 1 - 2).

3. «Ἐξέγερσις», Α', ἀρ. 5 (25 Ὀκτωβρίου 1874).

4. Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα, τόμ. Β', Ἐν Ἀθῆναις 1907, σ. 203 - 208.

5. Πρβλ. Ἀρ. Βαλαωρίτου, «Ὁ Ἀνδριάς τοῦ αἰοδίου Γρηγορίου τοῦ Ε' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»: *Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; . . . Ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου, | τὰ φτερωτὰ σου τὰ ὄνειρα; . . . Γιατὶ 'ς τὸ μέτωπό σου | νὰ μὴ φυτρώουν, γέροντα, τόσες χρυσῆς ἀχτίδες* (στίχ. 1 - 3).

Ὁ στιχουργὸς διὰ συνεχῶν ἐρωτήσεων (στίχ. 7 - 30) πρὸς τὸν Βαλαωρίτην προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρη τὴν αἰτίαν τῆς λύπης τοῦ ποιητοῦ καὶ καταλήγει :

*Ἦ μὴν ἐκεῖος ὁ Κούδωνας¹, ὅπου ἀνάθεμά τον
ποὺ νὰ τὸν φᾶν τὰ σύγνεφα μὲ τ' ἀστραπόβροντά των,
ὅπου σημαίνει ἔς τοὺς Κορφούς, τ' ἀφτιά μὴ σοῦ σκοτίζει;* (στίχ. 39 - 41)

Μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ «Κώδωνος» κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου (στίχ. 45 - 70) ὁ παρῳδὸς ἀναφέρεται (στίχ. 71 - 80) εἰς τὸν ἀνώνυμον ἀρθρογράφον² τῆς ἐφημερίδος «Ἡμέρας».

Κατόπιν (στίχ. 81 - 108) δίδεται πρὸς παρηγορίαν τοῦ ποιητοῦ ἡ προφητεία ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Εἰκοστῆς Πέμπτης Μαρτίου θὰ ἐξολοθρευθοῦν οἱ ἐπικριταὶ του, οἱ ὅποιοι «εἴν' ἄπιστοι, εἴν' ἀλλόφυλοι, ἀλλόθρησκοι καὶ ξένοι...» (στίχ. 85) ὁμοῦ μετὰ τῶν Τούρκων.

Μετὰ τὴν ἐκφρασιν ἐπαίνων διὰ τὴν ποιήσιν τοῦ Βαλαωρίτου (στίχ. 109 - 118) δηλοῦται ἡ συμμετοχὴ³ τῆς φύσεως εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κόσμου διὰ τὰς λογοτεχνικάς δημιουργίας αὐτοῦ (στίχ. 119 - 158).

Ὁ «Ἀμανὲς» τελειώνει (στίχ. 159 - 214) μὲ τὸ δράμα τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Βαλαωρίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν μετὰ τὸν ἀφανισμόν ὄλων τῶν ἐχθρῶν του, ἀπαγγελίαν νέου ποιήματος.

Ὁ δημιουργὸς τῆς σατίρας ταύτης ἐχρησιμοποίησε λίαν ἐπιτυχῶς ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν ὅποιον ἀπευθύνεται καὶ κατόρθωσε νὰ παρουσιάσῃ μεγάλην ἀντιστοιχίαν⁴ πρὸς τὸ ποίημα εἰς τὸν Ἀνδριάντα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε'.

1. Ὁ «Κώδων» (1872 - 1874), σατιρική ἐφημερίς, ἐξεδίδετο εἰς τὴν Κέρκυραν ὑπὸ τοῦ Ἰακ. Πολυλά, συστηματικῶς δὲ ἐπέκρινε τόσον τὸν πολιτικὸν Σπ. Βαλαωρίτην (ἐξάδελφον τοῦ Ἀριστοτέλους), ὅσον καὶ τὸν ποιητὴν. Εἰδικώτερον κατὰ τοῦ ποιήματος «Ὁ Ἀνδριὰς» βλ. Τζαγκάρη [= Ἰακ. Πολυλά], Ἡ λώθρα καὶ ἡ καταβόθρα, «Κώδων» Β', ἀρ. 92 - 93 (15, 23 Ἀπριλίου 1872) καὶ τὴν ἀπάντησιν Νηρικοῦ [= Ἀρ. Βαλαωρίτου], Πρὸς τὸν Τζαγκάρην τοῦ «Κώδωνος», «Ἡ Φωνὴ» (Κερκ.) Η', ἀρ. 364 (3 Μαΐου 1872).

2. Ἐνὸς τῶν Συνδρομητῶν [= Δ. Βερναρδάκη], Τὰ Ἀποκαλυπτήρια, «Ἡμέρα» (Τεργέστης) ΙΖ', ἀρ. 870 (6/18 Μαΐου 1872) καὶ τὴν ἀπάντησιν : Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ἀπάντησις εἰς τὴν ἐν τῇ «Ἡμέρᾳ» καταχωρηθεῖσαν ἐπικρίσιν, «Ἡμέρα», ΙΖ', ἀρ. 872 (20/1 Ἰουνίου 1872).

3. Κ' ἡ θάλασσά μας ἡ ἔνδοξη, ὅπου θυμᾶται τόσα | — γιὰτ' ἔχ' ἐνθύμησι καλὴ — μὲ τῆς βοῆς τῇ γλῶσσᾳ, | ποὺ ἐμεῖς καταλαβαίνουμε, ἐρώτουνε νὰ μάθῃ, | σὰν τὸ τραγοῦδι σ' ἀκουσε, μὴν ἀπ' τῆς γῆς τὰ βᾶθῃ | ἐσκώθηκε βρονκόλακας ἡ Πίνδαρος ἡ Ὀρφαῖος (στίχ. 119 - 123). Κι ἀκόμη τὰ καλὰμα μας καὶ τὰ κλαδάκια σειῶνται | καὶ τρέμουνε τὰ βοῦρλά μας, τὰ σπάργα μας κουνιῶνται | κι ὅλα σὲ κρᾶζουν ποιητὴ τὰ χόρτα, τὰ σφαχτά μας, | τὰ λάχανα, τὰ ριλιὰκ, κ' ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιὰ μας (στίχ. 139 - 142).

4. Ἐνδεικτικῶς παραθέτομεν στίχους τινὰς κατ' ἀντιστοιχίαν ἐκ τῶν δύο ποιημάτων : «Πρὸς τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν Ἀρ. Βαλαωρίτην Ἀμανὲς» : Τῆς γῆς ραΐζεται ἡ καρ-

Στίχοι ὁλόκληροι ἐκ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ μεταφέρονται αὐτούσιτοι ἢ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένοι, ἕτεροι ἀναλύονται, ἢ διατυπώνονται μὲ προσθήκη, ἢ τέλος διατηρεῖται ἀπλῶς τὸ κύριον νόημα αὐτῶν εἰς νέαν φράσιν. Ὅπωςδὴποτε εἶναι φανερά ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν δημιουργίαν τῆς σατίρας τῶν δύο γνωστῶν κατὰ τοῦ ποιήματος τοῦ Βαλαωρίτου κριτικῶν τοῦ Βερναρδάκη¹ καὶ τοῦ Πολυλά².

Εἰς τὴν παρωδίαν γίνεται προβολὴ ὅλων τῶν χαρακτηριστικῶν γλωσσικῶν, ἐκφραστικῶν καὶ θεματικῶν στοιχείων τοῦ Βαλαωρίτου, τῶν ὁποίων ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἔντονος παρουσίασις δημιουργεῖ τὴν αἴσθησιν τοῦ γελοίου καὶ ἐκφράζει τὴν ἀντίθεσιν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὰς δημιουργίας τοῦ Βαλαωρίτου. Κατ' αὐτοῦ ἐπιρρίπτεται ἡ κατηγορία τῆς ἀμέτρου φιλοδοξίας, τῆς ἐπιδιώξεως ἐπαίνων, τῆς ἐχθρότητος κατὰ τῶν ἐπικριτῶν τοῦ ἔργου του, τῆς προσπαθείας προβολῆς του ὡς «ἐθνικοῦ ποιητοῦ» καὶ τῆς παντελοῦς ἑλλείψεως ποιητικοῦ ταλάντου.

Ὁ «Ἀμανές», ἀπὸ τὰς πλέον ἐκτενεῖς καὶ ἐπιτυχεῖς σατίρας κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου, δὲν φαίνεται νὰ προεκάλεσεν ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν εἰς τὸ κοινὸν ἢ εἰς αὐτὸν τὸν ποιητὴν, πιθανὸν διότι ἐδημοσιεύθη δύο ἔτη μετὰ τὸν δημιουργηθέντα σάλον ἔνεκα τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ποιήματος πρὸς τὸν Πατριάρχην. Μόνη μνεῖα περὶ τῆς παρωδίας ὑπάρχει εἰς τὸ περὶ τοῦ Πανᾶ ἄρθρον τοῦ Σπ. Δὲ Βιάζη³.

Ἡ σχετικὴ φράσις, διὰ τῆς ὁποίας τίθενται καὶ προβλήματα πατρότητος τοῦ ἔργου ἔχει ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὸν Πανᾶ ἀποδίδονται αἱ παρωδαὶ εἰς ποιήματα ἐθνικὰ τοῦ Βαλαωρίτου καὶ δὴ εἰς τὸ πρὸς τὸν Πατριάρχην, καθότι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πανᾶ ἐκδιδομένῃ «Ἐξεγέρσει» ἐδημοσιεύθη. Ὁ παρωδὸς ὅμως ἦτο πράγματι ὁ εὐφυὲς Κεφαλλὴν Μιχαὴλ Ἀβλιχος.

Ἡ ἀσαφὴς διατύπωσις τῆς ὡς ἄνω φράσεως ἐπιτρέπει τὴν ἑκφρασιν τῆς ἀπόψεως ὅτι ὅλαι αἱ ἄνωτέρω μελετηθεῖσαι ἀνώνυμοι σάτιραι ἀνήκουν

διὰ καὶ ἀκούει τὸ μαχαίρι | π' ἄλλη φορὰ σκληρότατα τὸ θάνατο εἶχε φέρει | ἐνῶ αὐτὴν ἐτύπουνε, 'ς τὴν πλάσι τὴν καμμένη, | ποὺ ζῆ ἀπὸ τότες ἔρημη καὶ ἀδικοσκοτωμένη (στίχ. 19 - 22). «Ὁ Ἀνδριάς τοῦ αἰοίδιμου Γρηγορίου τοῦ Ε' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»: σὰν νὰ 'χε διαπεράσει | κρυφὸ μαχαίρι αὐτὴν τὴ γῆ κα' ἐσκότωσε τὴν πλάσι... (στίχ. 53 - 54). «Ἀμανές»: εἰν' ἀπ' ἐκεῖνους πῶγλύφανε 'ς τὰ νύχια τοῦ φονιά μας | τὸ αἷνυχο τὸ αἰμά μας (στίχ. 86 - 87). «Ὁ Ἀνδριάς»: τὸ αἰμά σου ἔγλυφαν κρυφὰ 'ς τὰ νύχια τοῦ φονιά σου... (στίχ. 25). «Ἀμανές»: καὶ ἀπ' ἄκρη 'ς ἄκρη ὁ χαλασμός γιὰ νὰ μὴ μείνῃ λῶθρα | 'ς τοῦ Κιάφα νεκρανάστασι, 'ς τοῦ Πέτα καταβόθρα (στίχ. 101 - 102). «Ὁ Ἀνδριάς»: Φλόγα παντοῦ καὶ αἶθερο... δὲ θ' ἀπομείνῃ λῶθρα... | Σ' τὴν Κιάφα νεκρανάστασι... 'ς τοῦ Πέτα καταβόθρα (στίχ. 79 - 80).

1. Βλ. σ. 404, σημ. 2.

2. Βλ. σ. 404, σημ. 1.

3. Σπ. Δὲ Βιάζη, Π. Πανῆς, «Ποιητικὸς Ἀνθών» Α' (1886 - 1887), σ. 188 - 191.

εις τὸν Μ. Ἀβλίχον διὰ τοὺς ἤδη μνημονευθέντας λόγους ἀποδίδομεν αὐτάς εἰς τὸν Πανᾶν.

Ἐξετάζοντες τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σπ. Δὲ Βιάζη ὡς πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ «Ἀμανῆ» θεωροῦμεν κατ' ἀρχάς αὐτὴν ἀξιόπιστον ὡς προερχομένην ἐκ τοῦ πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα εὐρισκομένου λογίου. Πρέπει ἐν τούτοις εἰς τὸ περὶ Πανᾶ ἄρθρον νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ ἐξῆς δύο σημεῖα, τὰ ὁποῖα χρήζον ἀποκαταστάσεως.

Ὁ Δὲ Βιάζης ἀναφέρει ὅτι ὁ Πανᾶς ἀνέλαβε τὴν σύνταξιν τοῦ «Φωτός» ἐν Ἀθήναις τὸ 1862, ἐνῷ ρητὴ μαρτυρία περὶ τοῦ ὅτι τοῦτο συνέβη τὸ 1860 ὑπάρχει τόσον εἰς ἄρθρον¹ τοῦ Πανᾶ, ὅσον καὶ ἐκ τῆς χρονολογίας ἐκδόσεως τῶν ἀντιστοιχῶν φύλλων τοῦ «Φωτός»². Ἐπίσης ὁ Δὲ Βιάζης γράφει περὶ τῆς ποιητικῆς συλλογῆς «Μέμωνων» ὡς ἐκδοθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ 1866, ἐνῷ ὁ Κ. Δημαρᾶς³ τοποθετεῖ τὴν ἐκδοσιν τῆς συλλογῆς εἰς τὸ 1865 καὶ ὁ Ν. Βαγενᾶς⁴, ὁ ὁποῖος καὶ περὶ τῶν ποιήσεων τῆς συλλογῆς αὐτῆς ἀναφέρει, τὸ 1863.

Ἐκ τῶν δύο φερομένων ὡς συγγραφέων τῆς παρωδίας ὁ Μ. Ἀβλίχος⁵ εἶχεν ὁπωσδήποτε πλὴν τῆς πιθανῆς ποιητικῆς ἀντιθέσεως καὶ ἄλλας αἰτίας διὰ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου μετὰ τὸ γνωστὸν θορυβῶδες ἐπεισόδιον εἰς τὴν Βουλὴν τὴν 5ην Ἰουνίου 1868 μετὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ Γ. Ἰακωβάτου. Ὁ Ληξουριώτης σατιρικὸς ἦτο θερμὸς ὁπαδὸς⁶ τῆς πολιτικῆς τοῦ τελευταίου τούτου. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης γνωστὴ ἡ «ἰδιοτροπία» τοῦ Ἀβλίχου νὰ μὴ δημοσιεῇ τοὺς στίχους του ἐξ ἀδιαφορίας καὶ περιφρονησεως πρὸς τὴν δημοσιότητα. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι περιορισμένης ἐκτάσεως αἱ συνήθεις ποιήσεως του καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρξε φειδωλὸς εἰς τὴν δημοσιευσιν τῶν ἔργων του, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι θὰ προεκάλεῖ ἐντύπωσιν ἢ ὑπ' αὐ-

1. Ἐπὶ εἰκασταίαν δημοσιογραφῶν ὁ συντάκτης αὐτῆς [...] Δημοκρατικὸς ἐπὶ Προστασίας, Δημοκρατικὸς ἐπὶ Ὁθωνος κατὰ τὸ 1860... , «Ἐξέγερσις» Α', ἀρ. 31 (7 Ἰουνίου 1875).

2. Βλ. «Φῶς» Α', ἀρ. 93 (3 Ἰουνίου 1860) κ.έ.

3. Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Τετάρτη ἐκδοσις, Ἰκαρος 1968, σ. 566.

4. Ν. Βαγενᾶς, Ὁ Ὅσσιαν στὴν Ἑλλάδα, «Παρνασσός» Θ', ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1967), σ. 184.

5. Περὶ Μ. Ἀβλίχου βλ. «Ὁ Νουμᾶς» ΙΖ', ἀρ. 683 (9 Μαΐου 1920) (Τεύχος ἀφιερωμένο εἰς τὸν Μ. Ἀβλίχον, ἐνθα ἄρθρα τῶν: Γ. Φτέρη, Χαρ. Ἀντωνάτου κ.ά.). Δ. Ζακυνθοῦ, Ὁ ποιητὴς Ἀβλίχος ἐν: Ἀ. Καλογερά, Ἡ Σάτυρα στὴν Κεφαλονιά, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1946, σ. 73 - 80. Γιάννη Δάλα, Μικέλης Ἀβλίχος, ἓνας ἀποστάτης Σολωμικὸς (1844 - 1917), «Ἐπτανησιακὰ Γράμματα», ἀρ. 1 (8) - 4 (11) (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1950), σ. 14 - 15, 41 - 43, 75 - 76, 116 - 119 (μετὰ βιβλιογραφίας).

6. Βλ. Χαρ. Ἀντωνάτου, Μικέλης Ἀβλίχος. Ἡ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του, «Ὁ Νουμᾶς» ΙΖ', ἀρ. 683, ἐνθ' ἀν., σ. 294 - 302.

τοῦ σύνταξις τοῦ ἐκτενοῦς στιχουργήματος καίτοι συντεθέντος εἰς νεανικὴν ἡλικίαν.

Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ 1872 ὁ Ἀβλιχος εὐρίσκετο ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ¹, ὁπότε ἦτο δυσκολώτερον εἰς αὐτὸν νὰ παρακολουθῇ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον. Τοῦτο ὅμως ἀφ' ἐτέρου δικαιολογεῖ τὴν καθυστέρημένην δημοσίευσιν τοῦ ποιήματος.

Ἔτι περαιτέρω, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ σάτιρα ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀβλίχου, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὰ τὰ ἀντιρρωσικὰ αἰσθήματα ², δὲν εἶναι εὐκόλος ἡ αἰτιολόγησις τῶν εὐμενῶν ἀναφορῶν εἰς τὸ ποίημα ³ εἰς τοὺς Ρώσους ὡς ὁμοθρήσκους ἀδελφοὺς τῶν Ἑλλήνων.

Πλὴν τούτων τὸ τέλος τοῦ «Ἀμανέ» μὲ τὴν παράθεσιν τῶν στοιχείων ⁴, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπαγγεῖλῃ ὁ Βαλαωρίτης πρὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ :

*ἔνα τραγούδι νόστιμο, μυριωχαριτωμένο,
ᾧ τῇ φλόγα τῆς ἀγάπης σου καλὰ μαγευεμένο...* (στίχ. 185 - 186)

ὑπενθυμίζει τὴν «Ποιητικὴν συνταγὴν» τοῦ Πανᾶ.

Ἐπισημαίνομεν ἐπίσης τοὺς στίχους :

*καὶ τότες Τοῦρκοι, ἐπικριταί, οἱ σφῆκες, οἱ ντζορντζῖνοι,
ἢ ἄλλα ζούδια ὅμοια, ποὺ ἢ Κόλασι μᾶς δίνει* (στίχ. 165 - 166).

1. Βλ. Γιά ν ν η Δ ἄ λ α, Μικέλης Ἀβλιχος, ἕνας ἀποστάτης Σολωμικός (1844-1917), «Ἐπτανησιακὰ Γράμματα», ἐνθ' ἄν., σ. 41.

2. Βλ. Χ α ρ. Ἀ ν τ ω ν ἄ τ ο υ, Μικέλης Ἀβλιχος, Ἡ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του, «Ὁ Νουμάς» ΙΖ', ἀρ. 683, ἐνθ' ἄν., σ. 294 - 302.

3. Βλ. «Πρὸς τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν Ἀρ. Βαλαωρίτην. Ἀμανές» :

*εἶν' ἀπ' ἐκειοὺς πῶγλύφανε ᾧ τὰ νύχια τοῦ φοριᾶ μας,
τὸ ἄνχο τὸ αἷμα μας, ὁπότεν δακρυσμένοι
οἱ ἀδελφοὶ οἱ Ρουσοὶ μας, πονώντας τὰ δεινὰ μας,
τὴ σάρκα τοῦ πατέρα μας τὴ θαλασσοδαρμένη
ἐντιούσανε ᾧ ὁλόχρυσον χλαμύδα τιμημένη* (στίχ. 86 - 90).

*ἃς ποῦμε μέσα ἀπ' τὴν καρδιὰ τὸ ζήτω ἢ Ρουσία,
καὶ ἕνα σώμα, μιὰ ψυχὴ ἃς γίνῃ ἢ Ὁρθοδοξία* (στίχ. 207 - 208).

4. «Ἀμανές» :

μὲ σάργες, μὲ ποδοβολέες, μὲ ἄνθια, μὲ τρομάρα,...
[.....]

*μὲ φίδια, δάκρυα καὶ σπαθιά, κρεμάλες καὶ λημέρια,
ρουθούνια καὶ μνημόσυνα, μινύματα καὶ ἀγέρια...*
[.....]

μὲ Κακοσούλια, Ἀρβανιτιές, μ' ἐρμίες, ποὺ νὰ πλαταίνουν,...
καὶ μὲ πουλιῶν ρεκάσματα, ποὺ τὴν καρδιὰ νὰ εὐφραίνουν.

(στίχ. 188, 191 - 192, 195 - 196).

Οὗτοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐφημερίδα «Σφήκα», ἐκδοδομένην ὑπὸ τοῦ Πανᾶ, καὶ εἰς τοὺς συνεργάτας αὐτῆς, οἱ ὅποιοι εἶχον ψευδώνυμα ἀνάλογα πρὸς τὸν τίτλον τοῦ ἐντύπου.

Δυστυχῶς ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτῶν στοιχείων, τὰ ὅποια κατέχομεν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ ἀσφαλῶς τὸ ποίημα εἰς τὸν ἓνα ἐκ τῶν δύο Κεφαλλήνων λογίων. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ δημιουργοῦ τὸ σατιρικὸν αὐτὸ στιχοῦργημα παραμένει ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον, ὥς ἐν τῶν πλέον ἀξιολόγων λογοτεχνικῶν κειμένων, τὰ ὅποια ἐδημιουργήθησαν μὲ σκοπὸν νὰ ψέξουν ἢ νὰ σατιρίσουν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου.

Τὰ αἷτια τῆς μακροχρονίου ἐπιθέσεως τοῦ Πανᾶ κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου ὑπῆρξαν τόσον λογοτεχνικά, ὅσον καὶ πολιτικά, ὡς ἐξέθεσε ταῦτα ὁ ἴδιος εἰς τὰς σατίρας του. Ἀξίον μνείας ὅμως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ δύο ποιηταὶ διεκρίνοντο διὰ ταυτότητα ἀπόψεων, τὴν δὲ μετὰ τῶν ἀντίθεσιν προεκάλεσε κυρίως ἡ διάφορος τοῦ βίου τῶν ἐξέλιξις.

Ὡς λογοτέχναι συμμετέσχον ἀμφότεροι εἰς τὸ πένθος διὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολωμοῦ. Τὴν συγκίνησιν του ὁ Πανᾶς ἐξέφρασε δι' ἐπιγράμματος¹ καὶ νεκρολογίας² τοῦ Ἑθνικοῦ Ποιητοῦ, ὁ δὲ Βαλαωρίτης διετύπωσε κυρίως διὰ τοῦ ποιήματός του «Ἡ Δάφνη καὶ τ' ἀηδόνι». Μετ' ὀλίγα ὅμως ἔτη ὁ Λευκάδιος ποιητῆς δὲν ἐδίστασε νὰ κρίνῃ³ τὸ ἔργον τοῦ Σολωμοῦ, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀφορμὴ διὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Πανᾶ, παραμένοντος ἐνθέρμου θανμαστοῦ τοῦ Σολωμοῦ, κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου.

Κοιναὶ πολιτικαὶ πεποιθήσεις συνέδεον τοὺς δύο ἄνδρας κατ' ἀρχάς. Ὁ Βαλαωρίτης ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλέον μαχητικῶν στελεχῶν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑπτανήσου, ἐκφωνῶν πυρίνους λόγους εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλὴν, συντάσσων Διαγγέλματα, ἐκπροσωπῶν τὴν Λευκάδα εἰς ἐπισήμους συναντήσεις, δρέπων πάντοτε ἐπιτυχίας καὶ ἐπιβαλλόμενος διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητός του.

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Πανᾶς ἐμφορούμενος ὑπὸ πλέον ριζοσπαστικῶν ἰδεῶν ἐβοήθει ἐπίσης διὰ τῶν ἄρθρων του εἰς τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας. Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Βαλαωρίτην, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ καταγωγὴ, ὁ πλοῦτος, ἡ μόρφωσις καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ βουλευ-

1. Περὶ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Πανᾶ (ἐν «Παλλιγενεσίῳ» (Κερκ.), ἀρ. 9 (25 Μαρτίου 1857) βλ. Γ. Βαλέτα, Νέα Σολωμικά. Δ' Ἐπιμνημόσυνα Στιχοῦργήματα, «Νέα Ἑστία» ΛΓ' (1943), ἀρ. 382, σ. 534.

2. Π. Πανᾶ, Νεκρολογία Δ. Σολωμοῦ, «Φιλολογικὴ Ἐφημερίς τῆς Νεολαίας» (Ζακ) Α' (1857 - 8) φ. 4, σ. 60 - 61.

3. Βλ. Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Βιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ Ἐπιστολαὶ ὑπὸ Ἱ. Α. Βαλαωρίτου, τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 219.

τοῦ ἔδιδον πάντοτε τὴν πρώτην θέσιν, ὁ Πανᾶς ἄσημος καὶ πτωχὸς ὢν ὑπέστη συνεχεῖς διώξεις καὶ βασάνους ¹.

Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων ὁ Βαλαωρίτης ἐκλεγείς βουλευτὴς ἀνemeίχθη εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας τῶν Ἀθηνῶν εὐνοῶν τὸ κόμμα τοῦ Κουμουνδούρου, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει «ὡς πληρέστερον ἐκπροσωποῦντα τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς δράσεως καὶ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε μετὰ τῶν λοιπῶν Ἐπτανησίων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς πρώτης Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου» ².

Ἀντιθέτως ὁ Πανᾶς ³ διὰ τῆς σατιρικῆς του ἐφημερίδος «Ἡ Σφήκα» ἐπολέμη τὴν πολιτικὴν τοῦ Κουμουνδούρου ⁴. Εἰς τὸ ἔντυπον δὲ αὐτὸ περιλαμβάνονται καὶ αἱ πλείσται σατιρικαὶ αἰχμαὶ κατὰ τοῦ Βαλαωρίτου.

Μία κατηγορία ⁵, ἡ ὁποία εὐρέως ἀπεδόθη εἰς τὸν Λευκάδιον ποιητὴν τόσον ὑπὸ τῶν παλαιῶν Ἐπτανησίων συναγωνιστῶν του, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐντύπων, ἦτο ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἀθηνῶν μετέβαλε τὰ πολιτικά του φρονήματα καὶ κατὰ τύπους μόνον προσποιεῖτο τὸν Φιλελεύθερον. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς γνώμης ταύτης συνετέλεσε τόσον ἡ σύμφωνος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν πολιτικὴ τοῦ Βαλαωρίτου, ὅσον καὶ ἡ ἄνοδος εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα τοῦ Σπ. Βαλαωρίτου, πολιτικοῦ ἄγαν συντηρητικοῦ ⁶ καὶ πολεμίου τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν.

1. Συλληφθεὶς ὑπὸ ἀστυνομικῶν ὀργάνων τῆς Προστασίας καὶ βασανισθεὶς ἔπαθεν ἀγκύλωσιν τοῦ βραχίονος.

2. Ἄρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Βιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ ἐπιστολαὶ ὑπὸ Ἰ. Ἀ. Βαλαωρίτου, Τόμ., Α', ἐνθ' ἀν., σ. 111.

3. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1865 ὁ Πανᾶς μετ' ἄλλων ἀντιπροσώπων τοῦ παλαιοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος ἀπέτυχε ὡς δημοτικὸς ὑποψήφιος τῆς ἐπαρχίας Κραναιᾶς ἐπικρατησάντων τῶν ἀντιπάλων του ἐκ τῆς συμπολιτεύσεως.

4. Τὸ ἔτος 1867 ὁ Πανᾶς ἐπαύθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς ὑποδιευθυντοῦ τοῦ Ταχυδρομείου Ἀργοστολίου. [Βλ. «Μέλλον» (4 Ἀπριλίου 1867 καὶ 28 Ἀπριλίου 1867) ὅπου καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Πανᾶ, διὰ τῆς ὁποίας ἀνασκευάζει τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας].

5. Ὁ ἐκ Λευκάδος βουλευτὴς... Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης... θέλων νὰ δώσῃ καὶ πάλιν ὡς ἄλλοτε ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, δείγματα τῶν ὀπισθοδρομικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν καὶ τῆς ἀπολυτοφροσύνης του κατέκρινε σκανδαλωδῶς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐλευθέρους θεσμοὺς καὶ ἰδίως τὴν καθολικὴν ψήφον, παλινδρομήσας διὰ τῶν πτερυγῶν τῆς ποιητικῆς φαντασίας του, μέχρι τῆς πλέον ζοφερᾶς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. [Ἀ ν ω ν ὡ μ ω ς], Βουλευτικά, «Χωρὶκός» Ε', ἀρ. 11 (10 Ἰουλίου 1865).

6. Βλ. «Ἐξέγερσις» Α', ἀρ. 15 (19 Ἰανουαρίου 1875) ὅπου δημοσιεύονται ἀποσπάσματα ἄρθρου ἐκ τοῦ «Αἰῶνος» (9 Ἰανουαρίου 1875) περὶ ἐπιστολῆς τῆς 10/22 Δεκεμβρίου 1874 ἐκ Λονδίνου. Ἐν αὐτῇ ὁ Σπ. Βαλαωρίτης φέρεται κατηγορῶν τοὺς Ἕλληνας ὡς διεφθαρμένους ἕνεκα τῆς πολυετοῦς δουλείας καὶ τῆς πολιτικῆς τῶν ἡγεσιᾶς καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος. Καὶ ἡ «Ἐξέγερσις» καταλήγει: *Κοίμα νὰ μὴ ζῇ καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας. Θὰ ἀνελάμβανε καὶ αὐτὸς τὴν ἠθικοποίησιν κλάδου τινὸς τῆς κοινωνίας.*

Ἔνεκα τῶν γεγονότων αὐτῶν ὁ Πανᾶς ἀπαραβάτως πιστὸς εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῆς νεότητός του εἶχε ταχθῇ νὰ ὑπηρετήσῃ, κατέληξε νὰ θεωρήσῃ τὸν Βαλαωρίτην ἐχθρὸν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο ἀπεδύθη εἰς ἀγῶνα γελοιοποιήσεως τοῦ ἀνδρὸς χρησιμοποιῶν πρὸς τοῦτο τὰς σατίρας του καὶ στρέφων τὰ βέλη του καὶ κατὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κατὰ τοῦ ποιητοῦ, διότι ἂν ἡ ἔρις αὐτῶν ἐπήγασεν ἐξ αἰτίων λογοτεχνικῶν, ἡ πολιτικὴ τῶν δραστηριότης προεκάλεσε περισσοτέρας προστριβὰς καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διεύρυνσιν τῶν μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων.

ΕΡΑΣΜΙΑ - ΛΟΥΪΖΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ